

Beata Tomaszewska-Hołub

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5829-5986>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Stereotypizacja starości – wybrane przejawy ageizmu

Stereotyping of old age – selected manifestations of ageism

Słowa kluczowe: ludzie starzy, proces starzenia, stereotypizacja starości, ageizm

Keywords: elderly people, ageing process, old age stereotyping, ageism

Streszczenie

Wzrastająca reprezentacja osób starych w polskim społeczeństwie nie poprawia społecznego odbioru tej kategorii wieku, lecz powoduje upowszechnianie negatywnych stereotypów starości, a także intensyfikację zachowań ageistycznych. Konkretnie metody przeciwdziałania czy też sposoby eliminowania muszą być wielotorowe i nie powiodą się bez zakrojonej na szeroką skalę edukacji społecznej w zakresie nieuchronności starzenia się i starości; bez wprowadzenia niezbędnych zmian legislacyjnych, bez włączenia problematyki stereotypizacji starości i ageizmu do systemu kształcenia osób zajmujących się zawodowo osobami starymi.

Abstract

The growing representation of the elderly in the Polish society does not improve the social perception of this age category, but leads to the dissemination of negative stereotypes of old age, as well as to the intensification of ageist behaviours. Specific methods of counteracting or eliminating them must be multidimensional and fail without extensive social education on the inevitability of ageing and old age; without introducing necessary legislative changes, without including the stereotypes of old age and ageism in the education system of people working with the elderly.

Wprowadzenie

Proces starzenia się ludności tak w Polsce, jak i w Europie, implikuje nieznane wcześniej problemy, stając się dla państw i społeczeństw istotną kwestią społeczną. Prognozy demograficzne na kolejne lata przewidują stały wzrost liczby osób starych także w polskim społeczeństwie. Według Głównego Urzędu Statystycznego w latach 2014–2050 spodziewany jest wzrost udziału ludności w wieku 65. lat i więcej, z 18,9% dla 2020 r., aż do 32,7% w 2050 r., co oznacza, że osoby w wieku powyżej 65. lat będą stanowiły prawie jedną trzecią ogółu populacji Polski¹. Ponadto w wyniku spadku dzietności i liczby urodzeń, wzrostu średniej długości życia, nasilającego się wskaźnika emigracji (powodującego powoływanie potomstwa poza krajem ojczystym), w strukturze polskiej populacji nasilać się będą niekorzystne symptomy związane ze stopniowym, ale trwałym spadkiem udziału dzieci i młodzieży. W rezultacie proces starzenia się ludności w Polsce nie wyhamuje, ale nabierze przyspieszenia, a narastanie nadwyżki osób starych w strukturze wieku będzie miało charakter trwały².

Konsekwencje tej sytuacji będą wielopłaszczyznowe i obserwowalne we wszystkich dziedzinach życia; wpłyną na politykę państwa, system ochrony zdrowia, kulturę i gospodarkę. Charakterystycznymi atrybutami procesu starzenia się ludności będzie m.in.: pogłębienie luki między wpływami i wydatkami na świadczenia emerytalne, obniżenie świadczeń emerytalnych, potrzeba zwiększenia własnego udziału w gwarantowaniu indywidualnego bezpieczeństwa socjalnego na starość, wyraźny wzrost współczynnika obciążenia. Ponadto skutek zjawiska „starzenia się starości” pojawi się konieczność zapewnienia opieki pokoleniu tzw. sędziwych, (w tej funkcji rodzina będzie wymagać wsparcia instytucjonalnego). Dodatkowo wszystkie powyższe konsekwencje procesu starzenia będą mogły generować wzrost napięć międzypokoleniowych³.

¹ Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, Warszawa 2014, s. 133.

² Dodatkowo w populacji osób starych obserwujemy wyraźny wzrost współczynnika feminizacji, oznaczającego przewagę odsetka kobiet w tej grupie wieku, a także singularyzacji oznaczającego jednoosobowe gospodarstwo domowe, wyraźnie wzrasta także udział tzw. old-old, czyli osób sędziwych.

³ A. Furmańska-Maruszak, A. Wójtewicz (red.), *Polityka społeczna wobec wyzwań demograficznych i przemian społecznych*, Toruń 2016, s. 33.

Stereotypizacji starości i czynniki ją wzmacniające

Obecnie pozycja osób starych w polskim społeczeństwie oraz ich społeczna percepcja nie są jednoznaczne⁴. Liczna reprezentacja seniorów nie tylko nie przekłada się na lepszy odbiór społeczny tej kategorii wieku, lecz wręcz przeciwnie ulega osłabieniu. Jednocześnie wydają się, iż społeczna konstrukcja „obrazu” osoby starej nie jest efektem realnych, rzeczywistych jej cech, lecz powstaje na drodze stereotypizacji. Chodź stereotypy mogą mieć postać negatywnych bądź pozytywnych, to we współczesnym polskim społeczeństwie w stereotypizacji starości treści negatywne przeważają nad pozytywnymi. Potwierdzają to liczne badania empiryczne, m.in.: J. Nawrockiej, J. Kobrzenieckiej, I. Kurcz, A. Leszczyńskiej-Rejchert⁵. Negatywne stereotypy starości przyczyniają się do narastania negatywnego wizerunku społecznego tej grupy, aż do dyskryminacji ze względu na wiek włącznie.

Stereotypy były i są elementem życia społecznego ludzi oraz obszarem badań naukowych, m.in.: socjologii, politologii, antropologii społecznej, czy lingwistyki. Pojęcie stereotypu występuje także w języku potocznym. W powszechnym użyciu występuje lippmannowska⁶ koncepcja rozumienia stereotypu – jako utrwalonego „obrazu w naszej głowie”, jednostronnego, schematycznego i z reguły niełatwo podlegającego zmianie. Terminowi temu nadaje się najczęściej pejoratywne znaczenie, podkreślając że obraz rzeczywistości, którego dotyczy jest upraszczający. Stereotyp może być werbalnym wyrazem przekonania skierowanego na grupy społeczne bądź jednostki z tendencją emocjonalnie wartościującą (wówczas jest sądem wartościującym negatywnym lub pozytywnym, czasem neutralnym). Istotną cechą stereotypu jest właśnie zdolność do generalizacji i tworzenia ocen społecznych mających znamiona powszechności.

Jeśli generalizacje są wynikiem doświadczeń, a wytworzony stereotyp zgodny z rzeczywistością, to w kontekście rzeczywistości społecznej spełnia on funkcję

⁴ A. Chabor, *Wspomaganie procesu pomysłnego starzenia się u ludzi starych. Między powinnością a profesją*, Kraków 2017, s. 79.

⁵ J. Nawrocka, *Społeczne doświadczenie starości. Stereotypy, postawy, wybory*, Kraków 2013; J. Kobrzeniecka, *Starzenie się i starość jako treść stereotypów*, „Acta Elbingensia. Rocznik Naukowy Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej 2004, t. II; I. Kurcz, *Zmiana stereotypów: Jej mechanizmy i granice*, [w:] *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, red. M. Kofta, A. Jasińska-Kania, Warszawa 2001; A. Leszczyńska-Rejchert, *Wbrew stereotypom – pomyslna starość „wyjątkowych” seniorów*, Olsztyn 2019.

⁶ Pojęcie stereotypu w naukach społecznych funkcjonuje od 1922 r., kiedy to w swojej książce „*Public Opinion*” po raz pierwszy użył go amerykański dziennikarz Walter Lippmann.

przystosowawczą. Jeśli jest wynikiem nadmiernej generalizacji, oderwanej od indywidualnej refleksji poznawczej człowieka, wówczas może prowadzić do fałszowania rzeczywistości, do nadmiernej stereotypizacji, a w efekcie do uprzedzeń, wrogości bądź dyskryminacji. Zawsze jednak stereotypy są elementem zbiorowego światopoglądu, są związane ze zbiorowymi warunkami egzystencji (ekonomicznym, społecznymi, politycznymi itd.).

Stereotypizacja polega na spostrzeganiu osoby jako przedstawiciela określonej kategorii i przypisywaniu jej atrybutów przynależnych tej kategorii. Powstaje w wyniku zaistnienia mechanizmu, w którym ludzie są skłonni tworzyć i generalizować określone przekonania często na podstawie jednej cechy⁷. W odniesieniu do osób starych nadrzędną cechą kategoryzującą jest wiek. Można także wyróżnić inne obszary konstrukcji negatywnych stereotypów:

- biologiczny (przez pryzmat zmniejszających się możliwości fizycznych, w tym niekorzystnych zmian w wyglądzie);
- psychiczny (przez pryzmat zmniejszających się możliwości organizmu w systemach regulacyjnych, adaptacyjnych i poznawczych);
- społeczny (przez pryzmat zmian w pełnionych rolach społecznych, stylach życia, przejawianej aktywności).

Jak już zauważono, w odniesieniu do osób starych występuje negatywna stereotypizacja, opierająca się właśnie na powyższych obszarach konstrukcyjnych, ale też w dużej mierze będąca efektem braku wiedzy z zakresu funkcjonowania osób starych i starości jako etapu życia. Już w latach 70. J. Piotrowski stwierdzał, iż społeczny stereotyp człowieka starego jest jedną z przyczyn traktowania starzenia się społeczeństwa jako klęski⁸. Obecnie mimo że kategoria osób starych nie stanowi jednolitej grupy ani pod względem wieku, ani stanu zdrowia, ani sprawności fizycznej, psychicznej czy też sytuacji ekonomicznej, to w tak upraszczająco, jednolity sposób jest postrzegana. W efekcie stereotypizacja nie uwzględnia coraz powszechniejszej obecnie heterogeniczności starości, a buduje jej homogeniczny i w sumie nieprawdziwy obraz, w którym seniorzy są podobni do siebie, uśrednieni, pozbawieni rysu indywidualności, a według P. Szukalskiego na żadnym innym etapie życia nie ma większego zróżnicowania niż właśnie na etapie starości⁹. Tezę tę zdaje się potwierdzać grupa osób wchodzących w wiek

⁷ T.D. Nelson, *Psychologia uprzedzeń*, Gdańsk 2003, s. 165.

⁸ J. Piotrowski, *Miejsce człowieka starego w rodzinie i społeczeństwie*, Warszawa 1973, s. 8.

⁹ P. Szukalski, *Kulturowe uwarunkowania (auto)dyskryminacji ze względu na wiek*, [w:] *Dyskryminacja seniorów Polsce. Diagnoza i przeciwdziałanie*, red. P. Broda-Wysocki, A. Dylus, M. Pawlus, Warszawa 206, s. 52.

emerytalny z tzw. pokolenia *baby boomersów*, stosunkowo dobrze wykształcona, odpowiedzialna za rewolucję obyczajową w czasie swego dorastania i bardzo wyraźnie odbiegająca od powszechnego stereotypu osób starych. Tej grupie nie śpieszono ani do przyjmowania tradycyjnych dla seniorów ról społecznych, ani w ogóle do stereotypowo postrzeganej starości; są w dobrej kondycji, aktywni społecznie, wyróżniają się własnymi zainteresowaniami, potrzebami i zdolnością ich artykulacji. Być może owa wzrastająca liczba „nowych starych” poprawi społeczny ogląd i odbiór ludzi starych, przyczyniając się do zniwelowania negatywnej stereotypizacji.

Jednak przestrzeń medialna zdaje się nie dostrzegać lub ignorować prawidłowości demograficzne i dokonujące się zmiany społeczne, a jednocześnie wzmacnia stereotypizację starości¹⁰. Media są jednoznacznie pajdocentryczne i juwenocentryczne, przy czym afirmacji młodości towarzyszy jednocześnie unikanie, a wręcz wypieranie starości. Do niedawna ludzie starzy w prasie, radiu, telewizji, Internecie niemal nie istnieli, obecnie jeśli tego typu problematyka pojawia się, to także stereotypowo. Przejawia się to m.in.: na poziomie językowym – pojawiają się specyficzne terminy opisu starzenia i ludzi starych eksponujące starość jako problem, ciężar, zagrożenie czy wręcz katastrofę dla państwa i społeczeństwa, przykładowe tytuły: *Nadciągą armia emerytów*, *Długa starość dziesiątkuje branżę*, *Starość jest niewygodna*, *Polska załamie się pod ciężarem starych ludzi*, *Starość zagrożeniem dla naszej egzystencji ekonomicznej*, *By starość nie była chorobą*¹¹.

Zatem jeśli już mówi się o seniorach w przestrzeni medialnej, to w kontekście indywidualnych trudności i strat, z jakimi się borykają lub społecznych, jakie powodują. Prezentowani są głównie jako osoby niesamodzielne, znajdujące się w złej sytuacji ekonomicznej i złej kondycji zdrowotnej, borykające się z problemami rodzinnymi, często zniedołężniałe, wymagające stałej pomocy, pielęgnacji i wsparcia.

Kolejnym czynnikiem wzmacniającym stereotypizację osób starych jest tzw. segregacja przestrzenna, powodująca specyficzne rozmieszczanie osób starych w przestrzeni publicznej, niejako ich „usuwanie” z obszarów ogólnie dostępnych¹².

¹⁰ H. Palska, *Starość i kultura młodości. Jeszcze raz o problemie starzenia się społeczeństwa w Polsce*, [w:] *Niepokoje polskie*, red. H. Domański, A. Ostrowska, A. Rychard, Warszawa 2004, s. 362.

¹¹ Powyższe tytuły zaczerpnięto z elektronicznych wydań polskich dzienników i tygodników w 2018 r.

¹² P. Szukalski, *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Łódź 2012, s. 70.

W pewnym sensie jest to zrozumiałą konsekwencją przemian modelu rodziny, (zwłaszcza w zakresie zmiany proporcji pomiędzy grupami wieku w rodzinie), polegającymi na zmniejszeniu się tam liczby dzieci, a zwiększeniu liczby osób dorosłych i starych. Przemiany tego typu skutkują zubożeniem opiekuńczych sieci rodzinnych i niejako wymuszają i usprawiedliwiają umieszczanie osób najstarszych w instytucjach pomocowych, aby w ten sposób zapewnić im opiekę.

Subiektywne przekonania o obniżeniu jakości zdrowia oraz własnych kompetencji poznawczych są powszechnie występujące wśród osób starych, ale mogą też prowadzić do autostereotypizacji i autodyskryminacji¹³. Inna przyczyna autostereotypizacji i autodyskryminacji, to efekt uwewnętrznienia specyficznych wzorców starości. Jak pokazują amerykańskie badania, internalizacja stereotypów starości rozpoczyna się w okresie dzieciństwa, kiedy w procesie socjalizacji dokonuje się przyswojenie tego to co o starości wie i przekazuje środowisko rodzinne i kulturowe¹⁴. Jednostka buduje wówczas swoje wyobrażenie na temat starości, biorąc za własne nawet te elementy, które są stereotypowe. W toku życiowych doświadczeń stereotypy starości zostają wzmocnione i utrwalone niejako automatycznie i nieświadomie. Siła uwewnętrznionego wzoru jest na tyle duża, że zgodnie z nim projektujemy własną starość, a wówczas zinternalizowane stereotypy stają się autostereotypami.

W trakcie życia możliwe jest także uwewnętrznienie pozytywnych stereotypów starości, mogących stać się autostereotypami przyczyniającymi się do zachowania zdrowia i sprawności. Ponadto poprzez samoświadome działanie jednostka może doprowadzić do niwelowania negatywnych autostereotypów poprzez wzmacnianie działania autostereotypów pozytywnych. Jednak częściej seniorzy ulegają stereotypom negatywnym i zaczynają w nie wierzyć.

Innym problemem starości jest tzw. autodyskryminacja, seniorów oznaczająca ich dobrowolne wyłączenie się z pewnych ról i kontekstów społecznych. Sytuacja tego typu ma bardzo negatywne skutki społeczne, zawęża doświadczanie życia osoby starej praktycznie do dwóch sfer: tej związanej ze zdrowiem (a właściwie jego brakiem) oraz tej związanej z pieniędzmi (a właściwie ich brakiem). Co gorsze, autodyskryminacja przekłada się na unikanie działań wymagających pomocy i akceptowaniu sytuacji, w której wsparcia nie otrzymano, z czasem takie doświadczenia prowadzą do marginalizowania własnych potrzeb¹⁵.

¹³ T.D. Nelson, op.cit., s. 216.

¹⁴ B.R. Levy, *Mind matters: Cognitive and psychicaffects aging self-stereotypes*, „The Journals of Gerontology” 2003, nr 4, s. 208.

¹⁵ P. Szukalski, op.cit., s. 50.

Podsumowując, zarówno negatywna stereotypizacja starości, jak i autostereotypizacja i autodyskryminacja wpływają na osłabianie aktywności poznawczej seniorów. Powodują negatywne konsekwencje na poziomie indywidualnym i społecznym. Na poziomie indywidualnym wzmagają lęk przed własnym starzeniem, bowiem uwewnętrznienie negatywnych przekonań o własnych możliwościach, w konsekwencji staje się samospełniającą się przepowiednią i prowadzi do spadku jakości życia „... Z czasem ludzie zaczynają się tak spostrzegać, jak postrzegają ich inni. Respektują bariery kulturowe obyczajowe i zwyczajowe, unikając na przykład; barwnych strojów, spontanicznego okazywania uczuć, kreatywności, swobody, odmawiając sobie prawa do radości, śmiechu, do zakupu nowych ubrań, kosmetyków, do wyjazdów turystycznych, po prostu do bycia w centrum wydarzeń pozarodzinnych – społecznych, środowiskowych...”¹⁶.

Nierzadko osoby stare wykazują zrozumienie dla zachowań stereotypizujących bądź dyskryminujących, co w praktyce przejawia się niedostrzeganiem gorszego traktowania, minimalizowaniem związanych z tym doświadczeń, a także usprawiedliwianiem osób i instytucji wykazujących takie praktyki.

Przejawy ageizmu

Nie ulega wątpliwości, że silnie oddziałujące, negatywne stereotypy starości mają wpływ na wiele obszarów życia społecznego ludzi, w tym i na życie seniorów. Mogą być także źródłem ageizmu. Potwierdzają to prace E.B. Palmore, według którego ageizm jako postawa i praktyka społeczna pojawia się wszędzie tam, gdzie uprzednio istnieje uprzedzenie wobec jakiejś grupy ludzi oraz zniekształcająca postrzeganie tej grupy stereotypizacja¹⁷. W takiej sytuacji znajdują się właśnie ludzie starzy. Warto podkreślić, iż wraz z rozwojem współczesnych społeczeństw kategoryzacja ze względu na wiek jest coraz silniejsza. Wiek bowiem stanowi cechę strukturalizującą społeczeństwo, (jest pierwotną kategorią różnicującą tak jak płeć czy rasa), swoistą zmienną, na bazie której dokonujemy ocen społecznych. Założenie, że powyżej określonego wieku człowiek nie jest w stanie właściwie realizować ról społecznych jest podstawą ageizmu wobec osób starszych. Ageizm¹⁸ najczęściej definiuje się jako jedną z form dyskryminacji, polegającą na

¹⁶ E. Trafiałek, *Innowacyjna polityka senioralna XXI wieku. Między ageizmem, bezpieczeństwem socjalnym i active ageing*, Toruń 2016, s. 195.

¹⁷ E.B. Palmore, *Reducing Ageism*, „Journal of Aging, Humanities and the Arts”, s. 6.

¹⁸ Ageizm, (*ageism*) funkcjonuje w literaturze polskiej jako anglojęzyczna nazwa wprowadzona przez Roberta Butlera, szefa amerykańskiego Narodowego Instytutu ds. Starości i Starzenia się

gorszym traktowaniu człowieka właśnie ze względu na jego wiek. Według *Słownika socjologii...* ageizm to: „...wyznawanie irracjonalnych poglądów i przesądów dotyczących jednostek lub grup i opartych na ich wieku. Przyjmuje się stereotypowe założenia na temat fizycznych lub umysłowych cech ludzi z określonej grupy wiekowej i zwykle wyraża się je w sposób poniżający...”¹⁹. Według *Słownika gerontologii społecznej* ageizm to „...nierówne traktowanie jednostek lub grup społecznych, którego podstawą jest pozbawienie bądź ograniczenie ich praw w społeczeństwie, prześladowanie bądź manifestowanie nieprzychylnego nastawienia czy uprzedzeń ze względu na rzeczywiste albo rzekome właściwości...”²⁰.

Oprócz stereotypizacji starości do głównych czynników wpływających na powstanie ageizmu można m.in. zaliczyć: gerontofobię rozumianą jako lęk przed starymi ludźmi (w tym lęk przed śmiercią) oraz przemiany w strukturze rodziny powodujące osłabienie więzi emocjonalnych oraz zwiększenie dystansu międzypokoleniowego, a skutkujące wzrastającą poznawczą separacją pokoleń.

W praktyce obserwujemy różnorodne przejawy dyskryminacji ze względu na wiek, formy ageizmu są wielowymiarowe, do najważniejszych zaliczyć należy²¹:

- zamieszczanie w ogłoszeniach o pracę wymaganej górnej granicy wieku, odmowę zatrudnienia wyłącznie ze względu na wiek, a nie kwalifikacje, odmowę zatrudnienia osób, które zbliżają się do osiągnięcia wieku emerytalnego;
- pomijanie starszych pracowników w awansach, w szkoleniach czy w wysokości adekwatnego do wykonywanych czynności zawodowych wynagrodzenia;
- lekceważenie poprzez traktowanie wartości, opinii oraz potrzeb osób starszych jako mniej cennych, a seniorów jako grupy społecznie mniej ważnej;
- trywializowanie i marginalizowanie dolegliwości i problemów ludzi starszych (poprzez zaliczanie ich dolegliwości do zaburzeń psychosomatycznych), czasem prowadzące także do ośmieszania poprzez karykaturalne wyolbrzymianie;
- niedostrzeganie osób starszych w przestrzeni publicznej i rynkowej (słaba oferta dóbr i usług konsumpcyjnych adresowanych do seniorów jako potencjalnych odbiorców);

już w 1969 r., który ageizm rozumiał jako proces systematycznego tworzenia stereotypów i dyskryminowania ludzi z powodu tego, iż są starzy. Czasami zamiennie do opisu tego zjawiska stosuje się w języku polskim także pojęcie wiekizm.

¹⁹ G. Marshall, *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Warszawa 2008, s. 421.

²⁰ A. Zych, *Słownik gerontologii społecznej*, Warszawa 2001, s. 59.

²¹ P. Szukalski, *Przyczyny ageizmu wobec seniorów – fakty i mity*, [w:] *Obszary zagrożenia człowieka w realiach współczesności*, red. E. Kantowicz, G. Orzechowska, Kraków 2012, s. 252–254.

- nadopiekuńczość polegająca na skłonności do nieuzasadnionego wyręczenia osób starszych w wykonywaniu rozmaitych czynności w sytuacji kiedy nie ma takiej potrzeby, a senior dałby sobie radę sam;
- protekcyjność i „naduprzejmość” polegająca na nadmiernej układności w stosunku do seniora poprzez specyficzny sposób zwracania się (wolniej, głośniej, prościej – tzw. *baby talk*) oraz specyficzny sposób zachowania (zastępowanie w wykonywaniu pewnych czynności na skutek przekonania, że zrobię to lepiej niż senior);
- infantyлизację poprzez traktowanie osób starszych jak dzieci, tj. jako nierównych sobie i niespełniających warunków partnerskiej interakcji;
- zaniedbanie poprzez świadome bądź nieświadomione niezaspakajanie ważnych potrzeb osób starszych, w tym potrzeb psychosomatycznych, materialnych, a także społecznych;
- segregację, izolację społeczną i odrzucenie następujące poprzez: a) oddzielenie seniorów od innych grup społecznych i skupienie ich na wyodrębnionym terytorium (np. dom pomocy społecznej); b) niski poziom integracji ze środowiskiem; c) zawężenie kontaktów interpersonalnych z osobami starszymi do formalnych lub koniecznych;
- nadużycia finansowe powiązane często z nadużyciami prawnymi poprzez świadome wykorzystanie niewiedzy bądź bezradności osób starszych w kontekście rozporządzania przez nich ich własnymi zasobami materialnymi;
- nadużycia cielesne i przemoc wobec osób starszych, polegające na przejawach fizycznej agresji wobec seniorów;
- eutanazję jako dążenie do skrócenia przepełnionego cierpieniem bądź bezwartościowego życia osoby starej w opinii lekarzy bądź opiekunów a nie woli chorego.

Powyższe przejawy ageizmu są obserwowalne w wielu obszarach życia, od prywatnego do zbiorowego, w wymiarze jednostkowym i społecznym oraz z różnym natężeniem. Gorsze traktowanie ludzi ze względu na wiek najczęściej dotyczy ograniczeń w dostępie do:

1. Rynku pracy i oznacza problemy tak ze znalezieniem, jak i utrzymaniem pracy – praktyki ageistowskie to odmienne traktowanie osoby już na etapie rekrutacji, zgodnie z powiedzeniem „warunki pan spełnia tylko pesel nie ten” oraz w trakcie zwalniania z pracy²². Wyraźnie stereotypowe jest postrzeganie starszych pracowników jako gorszych zawodowo, mniej wydajnych,

²² B. Urbaniak et al., *Socjoekonomika starzenia się współczesnych społeczeństw*, Warszawa 2015, s. 45.

mniej elastycznych, mających zrutynizowane nawyki, nieprzejawiających inicjatywy, niechących się szkolić, uczyć języków obcych, poznawać nowych technologii, pracujących „na przeczekanie” do osiągnięcia wieku chroniącego ich przed wypowiedzeniem.

2. Opieki zdrowotnej poprzez tworzenie przeszkód w dostępie do różnego rodzaju świadczeń zarówno w formie indywidualnej, jak i instytucjonalnej. Problem odmiennego traktowania jest dotkliwie odczuwany przez osoby starsze, choćby z racji narastania w tym etapie życia problemów ze zdrowiem, przejawia się m.in. w ograniczonym dostępie do badań czy uczestnictwa w programach profilaktycznych, mimo braku formalnych granic wiekowych.
3. Pomocy społecznej m.in. poprzez utrudnianie osobom starszym dostępu do programów społecznej i zawodowej reintegracji, mimo braku formalnej granicy wieku, niekorzystnych zasad przyznawania świadczeń pomocy społecznej, szczególnie w zakresie usług opiekuńczych.
4. Rynku dóbr i usług konsumpcyjnych – gdzie brak jeszcze pełnej oferty odpowiedniej dla tej grupy wieku²³. Zwiększająca się populacja seniorów, powoduje, iż stają się oni ważnym – choć specyficznym – segmentem konsumentów. Przekształceniom ulega popyt konsumpcyjny, spodziewać się należy trwałego wzrostu zapotrzebowania na usługi medyczne (zwłaszcza z zakresu opieki lekarsko-pielęgniarskiej), a także rehabilitacyjne, fizykoterapeutyczne oraz wypoczynkowe, edukacyjne, ruchowe, a nawet artystyczne. Przy założeniu, że senior jest równie istotnym i pożądanym konsumentem, jak inne grupy wieku, odpowiedzią na te potrzeby musi być zwiększona podaż dóbr i usług dostosowanych do potrzeb seniorów (zwanymi czasem klientami dojrzałymi). Jak choćby: wyrobów farmaceutycznych, usług medycznych, nowych segmentów dóbr i usług w turystyce, nowych segmentów usług w obsłudze prawnej, w obsłudze finansowo-bankowej, a także w obszarze *anti-aging*, kosmetyce, edukacji, nowych technologiach oraz rynku odzieżowym i spożywczym. Dla rynku starzenie się dużych grup ludności nie powinno być kryzysem, ale potencjałem, nowym obszarem do marketingowego zagospodarowania. Jednak w praktyce konsumenci seniorzy nierzadko spotykają się z przejawami dyskryminacji ze względu na wiek w dostępie do: kredytów bankowych, ubezpieczeń, informacji handlowej oraz praw konsumenta.

²³ M. Bombol, T. Słaby, *Konsument 55+ wyzwaniem dla rynku*, Warszawa 2011, s. 3.

5. Partycypacji społecznej, w tym zakresie przejawy dyskryminacji ze względu na wiek są widoczne w przestrzeni publicznej oraz społecznej i dotyczą m.in.: małego zainteresowania polityków tą grupą wieku i jej sprawami, stosunkowo niskiego udziału organizacji działających na rzecz osób po 65. roku życia (trudności w uzyskaniu środków finansowych na działalność tego typu), swoistego wykluczenia z dostępu do informacji opartej o nowoczesne środki przekazu typu Internet, doświadczania barier architektonicznych i infrastrukturalnych, np. brak wind w budynkach użyteczności publicznej.

Warto wskazać na bezwzględną konieczność przeciwdziałania tego typu zachowaniom; działania antydyskryminacyjne powinny zostać zintensyfikowane we wszystkich zagrożonych obszarach, a szczególnie w ochronie zdrowia i na rynku pracy oraz rynku dóbr i usług konsumpcyjnych.

Podsumowanie

Wzrastająca reprezentacja osób starych w polskim społeczeństwie nie poprawia społecznego odbioru tej kategorii wieku, lecz powoduje upowszechnianie negatywnych stereotypów starości, a także intensyfikację zachowań ageistycznych. Konkretnie metody przeciwdziałania czy też sposoby eliminowania muszą być wielotorowe i nie powiodą się bez zakrojonej na szeroką skalę edukacji społecznej w zakresie nieuchronności starzenia się i starości; bez wprowadzenie niezbędnych zmian legislacyjnych, bez włączenia problematyki stereotypizacji starości i ageizmu do systemu kształcenia osób zajmujących się zawodowo osobami starymi.

Bibliografia

- Bombol M., Słaby T., *Konsument 55+ wyzwaniem dla rynku*, Warszawa 2011.
- Chabor A., *Wspomaganie procesu pomyślnego starzenia się u ludzi starych. Między powinnością a profesją*, Kraków 2017.
- Furmańska-Maruszak A., Wójtewicz A. (red.), *Polityka społeczna wobec wyzwań demograficznych i przemian społecznych*, Toruń 2016.
- Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, Warszawa 2014.
- Kobrzyniecka J., *Starzenie się i starość jako treść stereotypów*, „Acta Elbingensia. Rocznik Naukowy Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej” 2004.

Kurcz I., *Zmiana stereotypów: jej mechanizmy i granice*, [w:] *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*, red. M. Kofta, A. Jasińska-Kania, Warszawa 2001.

Leszczyńska-Rejchert A., *Wbrew stereotypom – pomyślna starość „wyjątkowych” seniorów*, Olsztyn 2019.

Levy B.R., *Mind matters: Cognitive and psychicaleffects aging self-stereotypes*, „The Journals of Gerontology” 2003, nr 4, s. 208.

Marshall G., *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Warszawa 2008.

Nawrocka J., *Spółeczne doświadczenie starości. Stereotypy, postawy, wybory*, Kraków 2013.

Nelson D.T., *Psychologia uprzedzeń*, Gdańsk 2003.

Palmore E.B., *Reducing Ageism*, „Journal of Aging, Humanities and the Arts”.

Palska H., *Starość i kultura młodości. Jeszcze raz o problemie starzenia się społeczeństwa w Polsce*, [w:] *Niepokoje polskie*, red. H. Domański, A. Ostrowska, A. Rycharz, Warszawa 2004.

Piotrowski J., *Miejsce człowieka starego w rodzinie i społeczeństwie*, Warszawa 1973.

Szukalski R., *Kulturowe uwarunkowania (auto)dyskryminacji ze względu na wiek*, [w:] *Dyskryminacja seniorów Polsce. Diagnoza i przeciwdziałanie*, red. P. Broda-Wysocki, A. Dylus, M. Pawlus, Warszawa 2006.

Szukalski R., *Przyczyny ageizmu wobec seniorów – fakty i mity*, [w:] *Obszary zagrożeń człowieka w realiach współczesności*, red. E. Kantowicz, G. Orzechowska, Kraków 2012.

Szukalski P., *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Łódź 2012.

Trafiałek E., *Innowacyjna polityka senioralna XXI wieku. Między ageizmem, bezpieczeństwem socjalnym i active ageing*, Toruń 2016.

Urbaniak B., et al., *Socjoekonomika starzenia się współczesnych społeczeństw*, Warszawa 2015.

Zych A., *Człowiek wobec starości*, Katowice 1999.

Zych A., *Słownik gerontologii społecznej*, Warszawa 2001.